

ואמנם יש לחלק, ששם אפילו מדרבנן אין מניעה בראויות לאכילה עצמה, אלא באפשרות לבוא לידי אכילה. וע"ש ב'מרומי שדה' ובקובץ שיעורים – אות עא. וע"ע במובא בפסחים עח: סוכה כג; סוטה כד.).

דף עב

ציונים וראשי פרקים לעיון

(ע"ב) 'אביי אמר: למפרע הוא נפסל... רבא אמר: מכאן ולהבא הוא נפסל – עד זומם חידוש הוא, דהא תרי ותרי נינהו, מאי חזית דציית להני ציית להני, הלכך אין לך בו אלא משעת חידוש ואילך' – זו לשון הטור (חו"מ לח): 'ומה יש בין הכחשה להזמה? הכחשה אינה בגוף העדים אלא שמכחישים אותן, שאלו אומרים פלוני לזה מפלוני ואלו אומרים יודעין אנו שלא לזה, כי היינו אצלו כל היום וראינו שלא לזה, והזמה – בגוף העדים, שאומר, באותו שעה שאתם אומרים שלזה, הייתם עמנו. ומפני זה האחרונים נאמנין, כיון שמעידין על גופן של העדים, והיו כאילו העידו עליהן שהרגו הנפש או שחללו שבת, והן אינן נאמנין על עצמן לומר לא עשינו כך וכך'.

– 'ונראה בבאור דבריו, שבכל הגדת עדות יש להבחין בשני חלקים. כגון, עד שאומר 'אני ראיתי שראובן לזה מנה משמעון', עיקר ההגדה הוא 'ראובן לזה מנה משמעון', ואילו אמירת 'אני ראיתי' אינה אלא הודעה לב"ד, שהעד מעיד על עצמו שהוא ראוי להעיד עדות זו, מפני שהוא היה שם וראה את המעשה. (ואין לתמוה היאך הוא נאמן להעיד על עצמו – שהרי כך הוא הכשרה של עדות ומצוותה בכך).

והנה בהכחשה, העדים המכחישים באים לפגום בחלק ההגדה שבעדותן של הראשונים, משא"כ בהזמה הם פוגמים בחלק ההכשר שבעדותן, דהיינו, באותו חלק שהם העידו על עצמם שהם ראויים להעיד עדות זו מפני שהיו שם באותה שעה, ועל זה מעידים האחרונים שזה שקר, והראשונים אינם ראויים וכשרים להעיד עדות זו, מפני שלא היו שם. וזהו שכתב הטור שהם מעידין על גופן של העדים, דהיינו שהם פוסלים אותן מהכשרם וראויותם להעיד בעדות זו. (ואין כוונתו מה שהם רוצים לפסול את הראשונים לעדות ולשבועה, דהא גם בהכחשה רוצים הם לפסלם). והדברים ברורים בכוונת הטור'. (בית ישי – קט. וע"ע בפני יהושע – מכות ה, בבאור טעם הטור).

ובאר ב'לחם משנה' (עדות יח, ב) מדוע הוצרך ה'טור' לתת טעם לדבר – משום שסבר שזה שהוזכר בגמרא 'חידוש הוא' – זהו רק אליבא דרבא, אבל להלכה דקיימא לן כאביי, שנפסל למפרע, אין עד-זומם חידוש, ולכן הסביר הטור הטעם.

(ואמנם, כתב, הרמב"ם חולק בזה על הטור, ולדעתו גם אביי מודה ש'חידוש' הוא ללא טעם. כי הרמב"ם כתב (שם ה"ג) שזה שהאמינה תורה לאחרונים – גזרת הכתוב היא. (וכ"מ בכס"מ שם). אולם כמה אחרונים כתבו (נודע ביהודה – תנינא אה"ע נו; דורש לציון – בסוף הספר; מרחשת – קונטרס בעיני הזמה – מובאים בבית ישי שם, ע"ש) שגם הרמב"ם מודה לטעם הטור (וגם הוא עצמו כתב טעם זה בפיה"מ במכות), אלא שמש"כ 'גזרת הכתוב' הוא על כך שנאמנים האחרונים בודאות אפילו הראשונים המה מאה עדים.

ועוד, 'גזרת הכתוב' ו'חידוש' לאו היינו הך, שגזרת הכתוב גדרה לפעמים מה שאינו על פי השכל האנושי, ואילו 'חידוש' אינו אלא מה שהוא נגד חוקי התורה – בית ישי שם).

וזו לשון הרמב"ן בפירושו על התורה (דברים יט, ט):

"כאשר זמם" – ולא כאשר עשה, מכאן אמרו, הרגו – אין נהרגין. והטעם בזה, בעבור כי משפט העדים הזוממין בגזרת השליט, הם שנים ושנים, והנה, כאשר יבואו שנים ויעידו על ראובן שהרג את הנפש ויבואו שנים אחרים ויזימו אותם מעדותם, צוה הכתוב שיהרגו, כי בזכותו של ראובן שהיה נקי וצדיק בא המעשה הזה, אילו היה רשע בן מות, לא הצילו ה' מיד בית-דין, כאשר אמר 'כי לא אצדיק רשע', אבל אם נהרג ראובן, נחשוב שהיה אמת כל אשר העידו עליו הראשונים, כי הוא בעונו מת, ואילו היה צדיק לא יעזבנו ה' בידם... ועוד, שלא יתן ה' השופטים הצדיקים העומדים לפניו לשפוך דם נקי, כי המשפט לאלקים הוא, ובקרב א' ישפוט. והנה כל זה מעלה גדולה בשופטי ישראל, וההבטחה שהקב"ה מסכים על ידם ועמהם בדבר המשפט'. (והביאו (בשינוי מה) בדרשות ר"י אבן שועיב – משפטים, ד"ה וכבר ידעת. ע"ש).

וב'הר צבי' (להלן עג) באר הענין בדרך זו:

זה שאמרה תורה לקבל עדות האחרונים ולפסול את הראשונים, אין זו הכרעה מציאותית, מי דיבר אמת ומי שיקר, אלא שכשם שקבעה התורה דין 'כאשר זמם' כדי להעמיד את המשפט על תילו, שיהא אדם מיוחד להעיד שקר, כמו כן נכלל בעונש זה לדון את המוזמין לפסולי-עדויות ואת המזימין לכשרים. ופסול המוזמין אינו אלא כסניף ל'ועשיתם לו כאשר זמם', ואין כאן הכרעה מציאותית, רק גזרת הכתוב להענישם, לחזק יסוד נאמנות העדים, כאמור.

(ובזה יישב כמה דברים. ואמנם, אין לפרש הדברים כפשוטם, שפסלות העדות הוא תלוי לגמרי בדינא ד'כאשר זמם', שהרי גם במקום שאין מקיימים 'כאשר זמם', פסולים הם בודאי, כגון בהזמה שלא בפניהם, או שלא הזימו כל העדים, או שלא נגמר הדין על פיהם, וכמוש"כ בשו"ת הריב"ש (רסו). והביא שם את טעם הטור הנ"ל, שהזמה עדיפה מהכחשה לפי שיש כאן 'פסול הגוף'). והביאו הב"י (חו"מ לח).

ונראה שטעם זה, עם דברי הרמב"ן, משלימים זה את זה, אלא שהטעם הראשון מסביר את האמת המשפטית כפי תיקון סדרי משפט אנושי, ודברי הרמב"ן מסבירים את הדבר מצד דין שמים שכולו אמת וצדק. וגם טעם הטור דלעיל עם דברי הרמב"ן אינם סותרים זה את זה. דע, שהרמב"ן עצמו (שופטים יט, יח) מביא טעם זה).

'ככתבם וכלשונם'

'והא' דלא אמרי לך באורתא – דלא אכלי בשרא דתורא' – ... ושמן (שאמרו 'והתקדשתם' – מים ראשונים, 'והייתם קדושים' – מים אחרונים, 'כי אני אלקיכם' – זה שמן ערב) הרומו לחכמה, שהיא הידיעה והכרה הברורה ש'אני אלקיכם', זה בא אחר האכילה ההגונה כראוי לשם ה' כדי להחיות נפשו, אז מוספת לו חכמה ודעת ה' אחר-כך, משא"כ אכילה גסה כבהמה, מטמטמת את הלב והמוח. וכדרך שאמרו: 'הא' דלא אמרי לך... דלא אכלי בשרא דתורא'. (קונטרס 'עת האוכל' לר"צ הכהן – א. ובענין זה ע' ב'צדקת הצדיק' רטז וב'שיחת מלאכי השרת' עמ' 47. וע"ע ליקוטי מוהר"ן ח"א יז, ג).

– ... ולכך עם הארץ אסור לאכול בשר (פסחים מט:), מה שאין כן מצד התורה נאמר 'בכל אות נפשך תאכל בשר', ואיתא בב"ק 'דלא אכלי בשרא דתורא' – כי בשר הוא הרחבת הלב והדעת ומתרחב לבו בדברי תורה, משא"כ בלב פנוי מד"ת כשמתרחב לבו, הוא לתאוות עולם, כדרך שכתוב 'וישמן... ויבעט'.

והיינו, כי כל נפש משיב את הנפש (ברכות מד:), ונפש הצומח משיב נפש הצומחת שבאדם, ושם אין

שייך בחירה דטוב-ורע כלל, כידוע, דרך בהמה אמרו (ב'הרואה') דאית לה יצר רע, וצריך תורה תבלין לתקנו, אבל מצד נפש הצומח, די בדרך ארץ, והשי"ת ברא את האדם שמוכרח לאכול, רק שיש לו הבחירה מה לאכול וכמה לאכול, אבל עיקר אכילה עכ"פ בצומח, הוא מוכרח בטבע, ודבר זה נקרא מצוה, כדרך שאמרו... שמה שהשי"ת ברא בטבע, כן הוא רצונו, והיא מצוה, ודי רק במדת 'דרך ארץ' שמצמצם עצמו שלא לאכול אכילת זולל וסובא, שבזה מכיר קונו ומשיב נפש הצומחת שלו, שהוא רק הכרת קונו במדת דרך-ארץ ועם-הארץ כנ"ל...'. (דובר צדק עמ' 189. והרחיב עוד בענין זה ב'פרי צדיק' - לך, ה).

וכיו"ב כתב האדמו"ר רש"ש מאמשינוב ('אמרות טהורות' ח"ג, עמ' ס): 'בסידורא דמזונא, הצומח ניזון מהדומם, הוא שמנונית הארץ, וכל מה ששמנונית ביותר, מוציאה פירות שמנים, והחי ניזון מהצומח, וזה 'לכלל חית הארץ... עשב לאכלה', והמדבר ניזון מהחי, הוא האדם, ובזה בכל שיש בו יותר כח החיות, מזין ביותר את המדבר, הוא הדעה והדיבור, ובזה לצלילות הדעת מוכרח להמזין שיש בו כח החיוני ביותר, וזהו 'לא צלילא דעתאי דלא אכילנא בשרא דתורא'. ובזה עם הארץ הוא שאין לו יחוס בכח הדעה והדיבור, אסור לאכול בשר, כי אין לו הממשלה על החיה, אחרי שהוא בעצמו איננו במעלה יותר מזה, ואך (כמו) החי שאצלו המזון הוא הצומח דוקא ולא החי - וסידורא הוא שהדומם מעמיד הצומח, והצומח - החי, והחי - המדבר, ומוכרחים כל אחד להמזון מכת המעמיד שלו שהוא מעמידו ומקיימו על בוריו'.

(עוד על ענין אכילת בשר - ע' שבט מוסר פרק לו בשם ספר הקנה, באורך; שפת אמת נח, תרמ"ג; משך חכמה - בהעלותך יא; פרוש רש"י הירש שם; מאמרי הראי"ה ח"א, 'טללי אורות'-ח).

דף עג

ר' יוסי סבר למפרע הוא נפסל, וכיון דמיד כי אסהידו הוא דמיפסלי, כי איתזמו להו אטביחה איתזמו להו נמי אגניבה, דהא תוך כדי דיבור כדיבור דמי' - יש לשאול, אמנם תוך כדי דיבור כדיבור, מדוע ייפסלו עוד לפני שהעידו שקר, ועדות הגניבה מדוע תיפסל? ויש לפרש, כיון שנפסלים הם למפרע מזמן עדותם, בטלה לה גם עדות הגניבה, מדין 'עדות שבטלה מקצתה בטלה כולה'. אך זה דוקא לאביי, אבל לרבא, הגם שעדות הטביחה התבטלה למפרע, אולם כיון שלא חל פסול על העדים למפרע, לא מתבטלת כל העדות. (עפ"י אחיעזר ח"ב כה, ג-ה בבאור דברי השטמ"ק ומהרש"א).

והביא שם הסבר אחר, מבעל 'עמודי אור', שעדות הגניבה נגמרת רק לאחר תכ"ד, שהיא עת עדות הטביחה, ופסול רבות בהסבר זה, ע"ש באורך. וע"ע קצוה"ח ונתייה"מ ו'משובב נתיבות' - ר"ס נב; בית ישי קט, א).

'תוך כדי דיבור כדיבור דמי...' - על גדרו וטעמו של דין 'תוך כדי דיבור - כדיבור' ע' במובא ובמצוין ביוס"ד - נדרים פז (גליון סה).

מסוגיתנו נראה שגם בהקדש קיים דין חזרה בתוך-כדי-דיבור, ותמה מכאן הש"ך (רנה) על דברי הרמב"ם (מעשה הקרבנות טו, ובפיה"מ) שפסק להפך. וכבר יישבו בפנים שונות, שלשיטת הרמב"ם מחלוקת הסוגיות היא, והוא פסק כסוגיא החולקת - ע' משנה למלך ושער המלך (הל' מעה"ק שם); מחנה

א. לרבי עקיבא – כל שתי עדויות שאחת מהן נצרכת לחברתה, ובפ"ע אינה מספקת. (כגון: שלש כתות עדים המעידות כ"א על חזקה של שנה אחת). לחכמים: שתי עדויות שכ"א לעצמה אין בה מאומה (כגון: שנים אומרים שעה אחת בגבה, ושנים אומרים אחת בכריסה, ששניהם בעצם אומרים 'קטנה היא'). (כ"מ בפירש"י, ובתוס' פרשו בא"א).

ב. באומר לו 'עקוץ תאנה מתאנתי ותקנה לי גבותיך' (ורצו לומר שאינה מכירה כלל, ורבא הסיק שהמכירה חלה). וכן באומר 'זרוק גבותיך לחצרי ובכך ייקנו לי, אך לדעת חכמים שאין אומרים 'קלוטה כמי שהונחה דמי' – דוקא כשאמר לו 'לא תיקני עד שתנוח', שאל"כ, אין חיובי המיתה והממון באין כאחת. (ועתוס' שבאמת אף ללא אוקימתא זו, יש כאן קלב"מ למאי דאמרי' 'עקירה צורך הנחה', ומהרמב"ם ל"מ כן).

ק". האם יש דין תשלומי ד' וה' במקרים דלהלן: נמק:

- א. גנב וטבח ביום הכיפורים.
- ב. שלח שליח לטבות, וטבח לשם עבודה זרה.
- ג. שלח שליח לטבות, וטבח בשבת.
- ד. טבח שור הנסקל.
- ה. גנב שור הנסקל שהזיק בבית שומר והועד וגגמר דינו בבית שומר.
- ו. גנב משל אביו וטבח או מכר, ולא עמד בדין עד שמת אביו. (וישנם אחים היורשים גם הם).
- ז. טבח חולין בעזרה. (עא-עב)

א. לסתם מתניתין – חייב. והעמדתו כרבי מאיר הסובר 'לוקה ומשלם', אבל לחכמים פטור מצד המלקות. (וכן לרבי נחמיה בן הקנה – יש קלב"מ בכת. וכן קשור הדבר במחלוקת התנאים אם יש מלקות בחייבי כריתות).

ב. תלוי במחלוקת התנאים אם שחיטה שאינה ראויה שמה שחיטה או לא. וגם לדעת הסובר 'שמה שחיטה' אינו חייב אלא כשאומר 'בגמר שחיטה הוא עובדה', שאל"כ, בתחילת השחיטה כבר נאסרה, ושוב אינה של בעליה. (ולדעת רש"י הגבלה זו רק למ"ד 'ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף', ולתוס' – לכו"ע).

ג. חייב, מלבד לדעת הסובר 'שחיטה שאינה ראויה לא שמה שחיטה' ואלוהא דרבי יוחנן הסנדלר שאמר שמעשה שבת אסור, ורק אליבא דמ"ד שר"י הסנדלר אסר באכילה מדאורייתא.

ד. פטור, כיון שאיסור הנאה הוא, ולא דמריה קטבת.

ה. למ"ד שחיטה שא"ר לא שמה שחיטה – פטור. ולסובר 'שמה שחיטה', אליבא דר' יעקב שיכול השומר להחזירו משנגמר דינו, ואליבא דר"ש ד'דבר הגורם לממון – כממון, חייב לשלם דו"ה לשומר.

ו. למסקנת הגמרא חייב לשלם תשלומי דו"ה לאחים כפי חלקם.

ז. למ"ד חולין שנשחטו בעזרה אסורים בהנאה מדאורייתא – פטור, אם אומרים 'ישנה לשחיטה מתחילה ועד סוף', כי מיד בתחילת השחיטה נאסרה בהנאה ולא דמריה קטבת. (וכן למ"ד אסורה באכילה עכ"פ מדאורייתא, לדעת האומר שחיטה שא"ר ל"ש שחיטה). ואם שחט מקצת סימנים בחוץ וגמרו בפנים – באנו למחלוקת אם שחיטה שא"ר שמה שחיטה אם לאו.

ק"א. א. עדים שהוזמו ע"י עדים אחרים – ממתים הם נפסלים (לענין עדות), משעה שהוזמו או משעה שהעידו שקר?

ב. כנ"ל, אלא שכל עד הוזם בנפרד ע"י כת עדים?

ג. כנ"ל, אך לא בהזמה אלא שנפסלו בגזלות? (עב-ג).

א. לאב"י – נפסלו למפרע, וכן הלכה. ולרבא נפסלים מכאן ולהבא, איכא דאמרי מדאורייתא וא"ד מדרבנן.

ב-ג. לאב"י וללישנא קמא דרבא – נפסלים למפרע. ל"אכא דאמרי' – תקנו משום הפסד הלקוחות שלא ייפסלו אלא מכאן ולהבא.